

ПИСЬМЕННИКИ РІМІНІ

Чимало з тих письменників, журналістів, публіцистів, про яких ітиметься, почали свій творчий шлях ще перед закінченням Другої світової війни. Коли йдеться про поетів, то, наприклад, Богдан Бора, Андрій Легіт, Микола Вірний та, мабуть, й інші писали ще перед Другою світовою війною. Після закінчення війни з'явилися нові імена. Всім їм, колишнім воякам, як за життя, так і посмертно належить відповідне місце в історії української літератури та публіцистики. Справді-бо, незважаючи на несприятливі умови життя в таборах, один по одному, спочатку в таборі українських військовополонених «5-ц», біля Беллярії, Італія, почали з'являтися часописи, журнали. Вони були видрукувані на циклостілях, а з'явилися і залишалися до кінця існування таборів.

Першим був орган культурно-освітнього відділу «Вісті». Водночас в полках почали з'являтися стінні газети, як, наприклад, часопис гумору «Оса»; почали видавати в 2-му полку. Творцями були Володимир Каплун та карикатурист Орест Слупчинський (Го-го), Юрій Форесь, одним із постійних співпрацівників був Василь Давидяк.

Головним редактором був талановитий гуморист і карикатурист та художник Володимир Каплун. Його листи до редакції, за підписом «Федя Юшка», до сліз смішили таборову братію. Проіснував цей часопис до самого кінця існування табору військовополонених в Ріміні. А творці його і найактивніші співробітники залишилися назавжди приятелями автора цих заміток про історію життя рімінівських «задротянців».

Після «Оси» почали з'являтися в інших полках газети: в 3-му — «На варті», в 4-му — «В наметах», в 5-му — «Таборові вісті» та сторінки гумору «Мокре рядно»,

у Гарматному — «Таборовий вісник», а в Технічному — «Таборовик».

З початком вересня 1945 р. в таборі «5-ц», поблизу Беллярії, перед табором в Ріміні, в 3-му полку вийшло четверте число журналу «Український козак», головним редактором якого був хорунжий Семен Федюк. Перші два числа появилися ще перед капітуляцією, а третє — в таборі Местре, коло Венеції. У таборі «5-ц» хорунжий С. Федюк перейменував журнал і почав видавати тижневик під назвою «Батьківщина». Коли С. Федюк хворів, то обов'язки головного редактора перебирав Василь Верига. Співробітниками були, наприклад, мовний редактор-поет Андрій Легіт, письменник (поет, прозаїк, драматург) Микола Вірний та ін.

У вересні появилсь перше число неперіодичного органу Студентської громади — «Життя в таборі». Коло Беллярії, в таборі «5-ц» вийшло чотири числа. З переїздом до Ріміні «Життя в таборі» перетворено на щоденник.

Членами редакції були: головний редактор Орест Гродиський; його найближчі помічники — Микола Волинський, Володимир Каплун, Петро Коломиєць, Любомир Ванкевич, Антін Тимкевич, Маркіян Фесолович, Павло Воробій, Володимир Малжанський. Постійним співробітником був Віталій Бендер та ін.

У вересні в 1-му полку вийшло перше число газеток «Наша мета» та «Юнацький зрив», яку почав видавати Курінь молоді.

На сторінках згаданих видань з'являлись поруч з різними новинами зі світу, художньо-літературними творами теж статті на виховно-освітні та суспільно-громадські теми пера Володимира Гоцького, який виступав під різними псевдонімами, як Дусько, Вига, Миг' тощо, Всеволода Будного, д-ра Богдана Левицького, магістра Томасевича, магістра Лева Стеткевича, Семена Федюка, Романа Барницького, Любомира Рихтицького, Миколи Волинського тощо. Володимир Каплун дописував нариси й фейлетони на таборіві теми й життя таборовиків, д-р Радіон

Сліпий — на медично-психологічні теми, а о. Е. Корду-ба — на релігійні.

Тут дебютував талановитий поет Богдан Бора — хорунжий Борис Шкандрій, а також не менш талановитий поет Юрій Форесь. Слід згадати теж Олесь Білика, автора коротких нарисів та поезій, Василя Давидяка, Миколу Вірного, Б. Ольгіна, поета-початківця, Миколу Сокирка. Всі згадані поети й прозаїки відображали у своїх творах настрої вояків, їхню тугу за домом та за рідними, які залишилися під окупацією московсько-советського режиму. У тих творах — історія полону, переживань та взагалі щоденних турбот вояка-українця про непевне завтра.

Один із наших молодих, але дуже талановитий юнак Юрій Форесь блискуче відтворив у словах духовне переживання понад десятитисячної маси в цей грізний час:

Могутній цар на небі Ти,
Ім'я Твоє — це заповіт.
Воля Твоя, як грім сильна, свята.
— На небеси —

А на землі

Червоний сатана
Кривавить світ.

Зійди!

В гніві Твоїм
святим

спали,

зітри

З лица землі це пекло.

В ньому ми,

Колись вільні,
У своїй хаті

— Хліб насущний —

Просим ката,

як ласки.

.....

Жебраки,

Раби ми,

— І прости нам довги наші —
 Як ми колись,
 Мечі міцні,
 тверді,
 крицеві візьмем в руки
 І його, чорта, скупаєм в крові.
 Прости його. Ласкавий Ти.
 Бо ми
 Довгів
 Оцих кривавих не простимо!
 Смерть мільйонів,
 Смерть братів
 Ми пімстимо!
 Проллемо
 Кров за кров!
 — І не введуть нас у спокусу —
 Кати ласкавим словом.
 Ми не спочинем, поки знов
 На трупах їх лукавих
 Збудуєм Царство Правди,
 Волі
 і Любові
 .....
 Для поколінь,
 що прийдуть.
 Амінь!
 — Отче наш —
 нам поможи!

Юрія Фореса рімінівці пам'ятають теж за пісні. Текст його, а музика талановитого диригента-композитора хорунжого Степана Гумініловича. Ось, наприклад, слова до одного танго.

ВОНА НЕ ПРИЙДЕ
 З високих сивих Апеннін
 Прийшла завітчана весна,

Стопа торкнулася низин
І в зелень вбралася земля.
Змінив вже краску цілий світ,
Весна гуляє по полях.
Дивлюсь за нею я услід
І жду із тугою в очах.

Не прийде до мене вона,
Не прийде, щоб квіти принести мені.
Крізь дроти загляне хіба,
Всміхнеться і зникне, неначе у сні.
Не прийде до мене вона,
Не прийде, бо дроти кругом,
Бо воля, для неї свята,
Остане для мене нездійсненим сном.

Уранці квіт піль несе,
Сама у квітах, у вінку,
До моря зеркала іде,
Вдивляється в красу свою.
Здається, бачить тихий жаль
Що у кутках очей моїх,
І все ж таки відходить вдаль,
Вільна і тільки для вільних.

Не прийде до мене вона...

Зберіг я текст танго «Розлука», «Пливи, моя туго, світами», «Мрійлива ніч», «Так тужу за тобою», «Бродить ніч». І коли щось небажане до душі починає добиратися, тоді починаю співати одну з пісень, які подарував нам у Ріміні наш чудовий Юрій Форесь.

Дивізійний кореспондент Євген Загачевський має рацію, коли каже, що одним із найбільш публікованих у таборі, та й пізніше вже на еміграції, «в цивілі», був поет Богдан Бора.

Всі ми вірили, що наше перебування в таборах військовополонених — явище тимчасове, що ми повернемося і принесемо нашій знедоленій Батьківщині визволення.

Все це були мрії й сни. Інколи душу охоплювала туга за всім рідним, чого не можна було приховати. Це почуття

мусило виявитись у слові та дати відчутти себе читачам.
 Це було з усіма поетами, і з початківцями, і з такими,
 як Б. Бора:

ДАЛЕКИЙ КРАЮ

Далекий краю! Коханий краю!

Як тужу, подивись!

Над морем ходжу і хвиль питаю,

Чи вернуся колись?

Далекий краю! Днів юних раю!

Я тужу, як колись...

Бо море кличе, бо море грає:

— Вернись назад, вернись!..

Над морем ходжу, очима блуджу,

Лише море й синя даль...

Далекий краю, я світом нуджу!

Мені так жаль, так жаль!..

Коханий краю, я тужу, плачу...

Не з немочі — з любові,

Бо, може, більш тебе не вбачу...

О, жалю мій, пливи!..

Спадає вечір... На канві ночі

Я бачу твій міраж.

За тебе, краю, як в дні діточі,

Я шепчу: «Отче наш...»

Це вірш Богдана Бори.

Поет, пишучи про добу, в якій жив, дає їй правдиву
 характеристику, з мистецького й філософського погля-
 ду. Його доба (та й наша!) була:

Моя доба така велика,

Моя доба така страшна,

Мов ніч, розгнuzдана і дика,

То знов, як райдуга ясна —

Моя доба...

Моя вітчизна,

Як промінь сонця і краси,
То знов, як блискавка зловісна,
Як лезо шаблі і коси.

І ця мініатюра свідчить про розсудливість поета та вміння малювати найгірші хиби і гріхи доби, і водночас, не кажучи ні слова, виявити безмежну любов до Батьківщини, якої не зрадив ніколи.

Хорунжий Борис Шкандрій (Богдан Бора) мав 25 років, коли скінчилася Друга світова війна, як і багато інших з особового складу Першої дивізії Української Національної Армії, опинився в таборі військовополонених в Італії. І тоді, згадавши, що він вже у 15 років писав вірші, взявся за перо. І виявилось, що муза його не залишала і не думала покидати закоханого в неї юнака, що став воїном. У хвилини роздумів про сенс життя мимохіть згадував таких, як сам, що зі старшинських шкіл, отримавши звання лейтенантів (хорунжих), були відіслані ніби на резервну лінію фронту. А на ділі опинились вічна-віч з десятеро більшими фронтовими силами, якщо не більшими, які гнали гітлерівські полчища від Сталінграда. Самих танків у них було більше, як у дивізії гармат. Тому й не диво, що учасників битви під Бродами ріднівські поети не могли забути і присвячували тій битві та учасникам у ній свої вірші. Ось один із них Богдана Бори «В річницю Бродів»:

Вони пішли з піснями на устах,
Ще молоді, веселі і гарячі,
І їхні мрії, мов казки дитячі,
Не відсахнулись смерті у житах.

Вони лягли, як прадіди колись,
Щоб пісні смерті витязь воплотився,
Щоб до бича в покірних гнів заблис.

Щоб кожному, що в той момент родився,
Вручить від предків клятву без щерби
І естафету віри й боротьби.

Поет вірив, що його побратими по зброї своїми героїчними вчинками еднаються з предками і нащадками.

Побував він у таборі українських військовополонених «5-ц», а потім з більшістю переїхав до табору в Ріміні. І там таборове видавництво «Життя в таборі» допомогло йому видати дві збірки поезій циклостилевим способом. Першу — «В дорозі» — в 1946 р. тиражем 280 екземплярів, 112 сторінок. Другу збірку «У вирію» в такий самий спосіб видано з початком 1947 р., 103 сторінки.

У своїй рецензії під назвою «Поезія туги, віри й ненависті» професор Валеріян Ревуцький, серед іншого, вказав на віру поета:

Ідеал віри — один з основних мотивів нової збірки молодого поета «У вирію». Тверде і тяжке життя на чужині не зломлює душу Б. Бора. Він вірить у краще майбутнє... Зневіри не мусить бути. Густому морокові сьогоднішньої ночі поет протиставляє ясну синяву завтрашнього дня...

Третій величний мотив збірки — поетова ненависть. Він відчуває жах доби тотального матеріалізму, жах крові, звірства і зради. В екстазі ненависті поет вказує, що причиною нашого лихоліття і кровопролиття є «голодні вовки», «люття засліпленні гади» та «кров'ю упоєні кобри». Але поет оптиміст...

Б. Бора — вояк. Його, разом з іншими побратимами, воєнна хуртовина кинула на чужину. На батьківщині залишилося все: дитинство, юність, рідне гніздо. А все-таки поет врятував найбільший скарб — душу.

Богдан Бора проте в приватному листі заперечив:

...ненависті в моїй поезії немає. Є презирство, відразу й погорда до ворога. На цю тему я, — зазначив Б. Бора, — висловився ясніше у третій збірці. Там у поезії «Вдячність» я дякую батьківщині, що в моїй душі

Вона погорду виплекала сильну
До тих, що в'язням тешуть домовину.

Вірші хорунжого Бориса Шкандрія — Богдана Бори — не лише лірична сповідь про себе, про злигодні й поневіряння молодой української людини, — це сповідь цілого покоління, скупаного в огні та крові Другої світової війни.

* * *

Одним із популярніших поетів був також уродженець Київщини Андрій Тодосійович Ворущило-Легіт. Він від самого початку брав жваву участь у літературному житті табору. До нього горнулися молодші та не соромилися прийти на пораду й старші.

Був завжди по вінця повний ніжності до рідних і рідного краю. Своїми творами завжди намагався сприяти вірі в те, що прикрий період нашого життя — явище проминальне. Його твори допомагали. Вони додавали сили, витривалості, особливо молодим воякам, які своє повноліття зустрічали в таборі військовополонених.

Не у родичів в теплому колі,
Не в забаві і звуках пісень,
На чужині, за дротом, в неволі
Новорічний стрічаю я день.

Що несеш, нерозгадана доле,
У Новому ти році мені?
Чи вернусь я на батьківське поле?
Чи побачу матусю, чи ні?

Чи мене привітає ще мила?
Є надія, хоч дійсність німа,
А надія — велика це сила,
Той вмира, що надії нема.

«Без надії таки сподіватись» —
Це для мене святії слова,
І я буду до смерті змагатись
За народ наш і рідні права.

Не із кріса й тяжкої гармати, —
Обеззброїли зовсім мене, —
Ні, я буду словами стріляти
Ув обличчя неправди брудне.

І хоч чую на кожному кроці
Я прокляття, образи й біду,
Та клянусь: і в Новому я році
Із своєї путі не зійду.

Таким був в ті перші роки повоєнні Андрій Легіт.

Він, властиво, був одним із тих, які виростали з почуттям безмежності рідного степу, голубого неба, з почуттям могутності течії Славутича-Дніпра і таємничості хвиль Чорного моря.

Він — один із тих, який юнаком збагнув наругу над його народом, Батьківщиною.

Він — один із тих, який не тільки знає добре минулу історію свого народу, але й кожночасно, по-своєму, нагадує про неї усім нам:

Люблю тебе я, Кия сивий град,
Де дух століть із сірих мурів віє.
У мирній праці й реві канонад,
В гудінні дзвонів Лаври і Софії.

Хоча давно татарський хан Батий
Розбив твої тараном древні стіни,
Та ти воскрес, величний і святий,
І знов зацвів красою із руїни.

О любе місто сонця, квітів, трав,
Мого народу символ волі й слави!
Не раз палало в сяйві ти заграв
В борні за честь народу і держави.

Хоча в тернах дорога до мети,
Хоч всюди кров, пожежі і руїни,

Я вірю, що безсмертний, Київ, ти,
Любимий град — столиця України.

Він — учив нас, як свого часу й геніальна поетеса України Леся Українка, «крізь сльози сміятись» і «без надії таки сподіватись» у «щасливу годину» своєї рідної землі.

Він — жива людина з жалями, болями, радостями, слабкостями, смутками й надіями.

Інокли поет, ніби на сповіді, згадує і про тупий біль свій, про тугу, про батька, якому й «ждати вже несила», «щоб синова рука навек його закрила мертві очі»:

О тату мій знедолений, прости!
Вернувся б я — та доля невмолима:
Бо тут неволя, варта і дроти,
А там Сибір чекає несходимий.
    Не плач ночами, любий, не журись,
    Сушить очей на світі цім не треба,
    Молися Богу, стрінемось колись...
    Якщо не тут, то в Господа на небі.

І вірить він у вічного живого Бога, «який покривдженних любить без краю», і на нього покладає всі свої надії.

Він вірить, що «правда переможе»!

З таким ми зустрічалися в Беллярії й Ріміні Андрієм Леготом-Ворушилом.

* * *

Для прикладу ми подамо більше поезій того періоду кількох поетів.

Ось — вірш Олександра Білика, який писав також оповідання та статті.

ВЕЧІР У ТАБОРІ

Сонце вже сховалось за верх Апеннінів,
сурма шле молитву тоном чарівним,
мрійливо, злегенька сумерк землю криє,
з тисяч грудей ллється Всевишньому гімн.

Молитва скінчилась. Табір оживає,
гомонить, хвилює, як море безкрає.
Тут пісня тужлива про чари кохання,
там музика, співи, радість і зітхання,
а там тихий голос сопілки вдаль лине,
то гуцул привіт шле до Ксені-дівчини.
Тихо. Все дрімає. Затихло в таборі.
Тужливе «добраніч» заграла сурма.
Тільки білолиций і золоті зорі,
як в нас в Україні. Та тут — чужина.

Від бажання бути на свободі доходило до того, що молоді люди були готові їхати куди-будь, аби не жити за дротами. Надії й сподівання та сонце інколи п'янили, і новітні невірники впивались «без вина».

Ці настрої й почування відбивались у поезіях.

* * *

Богдан Ольгин

ФАТАМОРГАНА

Далекі обрії, краї чужі, незнані
і гураганів рев, і грізний зов пустині,
безкраї плеса вод широких океанів
у мріях бачу я, мов привид дивний синій.
Шумить, клекоче щось у надрах диких прерій,
гуркоче й піниться зловісно Ніагара;
в руїнах ось лежать сліди давніх імперій,
У Кенії степу женеться зебр отара...
І в царстві вічних зим глядять уяви очі,
то знову спекоти екватора шукають,
пагодам і божкам приглянутись охочі,
Багатствам, що блистять у дальнім Сході краю.
Та враз — чужі краї зникають у просторі,
я чую глуму сміх: це все — фата моргана!
Ах, так! Я взаперті, за дротами, в таборі.
Взяла мене на глюм уява, сонцем п'яна.

Сп'янілі під гарячим італійським сонцем, мої побратими, в більшості, стиснувши зуби чекали на справедливість. Одні рвалися до шкіл, яких не встигли закінчити перед початком страшної війни, інші — до рідних, які жили в Канаді, Америці, Франції, Німеччині, Австрії. А дехто все не міг забути крові побратимів.

Василь Давидяк

БРІДСЬКА ЕЛЕГІЯ

Болота... Болота...

Все — могила одна.

Куди ступиш — то гріб!

Гробом — кожний окіп,

гробом — кожний ручай.

— Де це так? — не питай.

Гробом — села, города,

гріб на гробі — це Броди!

Мамо, сина не жди.

Під Пеняки піди,

здави сльози в душі,

не порушуй тиші,

хай твій син любо спить,

про майбутні хай снить

юних левів легіони,

що прийдуть ще під Броди!

Здала чайка летить

і квилить все, квилить...

Серце мами в одчаю,

бо в окопі конає

із раненим стрільцем

часнятко мале...

В сяйві сонця доходить,

проклинаючи Броди...

Бідні ви, Матері!

Від зорі до зорі

проти долі змагались,
чаєняток ховали.
Аж шуліка примчав,
на гніздо чайок впав...
І в нерівному бою
Броди впилися кров'ю.

Спіть, Брати, сном благим.
Автоматом стальним
плюнем в очі катам,
бо присягу ось вам
тут усі ми склали —
стати твердше скали
і крізь бурі й негоди
дійти знову під Броди!

* * *

Початківцем-поетом в Беллярії й Ріміні був Микола Сокирко.

Збереглося в мене одне число «Батьківщини», де був надрукований вірш Миколи Сокирка. Він — киянин, син полковника, якого розстріляли в роки ежовщини. Після цього залишився сиротою. Довиховувати його довелось бабуні. Прийшли німці й безцеремонно забрали його до Німеччини, дарма, що він був далекий від того, щоб працювати невільником у країні насильства не меншого, як було й в Советському Союзі.

Серце в грудях стискається з болю
У цей час, для України тяжкий,
Коли знову руїну й неволю
Нам московські несуть хижакі.

Від видимої наглої смерті
На чужину втіка наш нарід
Від дракона, що хоче пожерти
Цілий світ і увесь людський рід.

Де він пройде з вогнем і залізом,
Все зникає там в сяйві пожеж.
Він глита мільйони й знов лізе,
Він не знає неситості меж.

Як дракона цього не здолати,
Він поглине і наше життя,
Тож не мусим ми, браття, чекати
На неславне крові пролиття.

Перед нами одна лиш дорога,
Що до волі і щастя веде.
Над драконом то є перемога.
До якої наш меч приведе.

Піднімим же меч вище угору,
Будьмо мужні, в незламнім бою,
Переможемо московську потвору
І врятуєм країну свою.

* * *

Щодо Миколи Вірного, то писати він почав ще перед закінченням війни. Але друкуватися почав регулярно в таборі «5-ц», а потім у Ріміні.

МОЛИТВА

О Боже наш, незримий,
всюдисущний,
всемогутній!
Мені, Твій дитині на Землі,
допоможи:
порадою в ділах
і словом у «боях»
кувати долю Батьківщині.
Порадь в змаганнях
за її волю,

славу,
честь.
Світи повсякчас із висот
промінням сонця вдень.
зорею уночі —
на шлях, яким іду.
Не дай зблудити.
Прости мені за всі гріхи.
Й благослови
священний чин дитя Твого,
що лиш з надією на Тебе
ітиме в світ,
ітиме до мети.

Писав Микола Вірний також оповідання, новели, написав дві драми в полоні: «Еліксир життя» і першу драму з трилогії «Дух Святої Землі». Першим слухачем обох драм був професор Валеріян Ревуцький. Він дав цілий ряд порад. І запропонував відіслати кримінальну драму «Еліксир життя» з Ріміні до Німеччини, де тоді був конкурс на драматичні твори. Журі очолював великий приятель проф. Ревуцького, режисер Йосип Йосипович Гірняк. Проте автор не відіслав драми, вважаючи її недокінченою, мовно відсталою, хоч і написано було з врахуванням сценічних можливостей. Драми відклались. Писав оповідання й поезії, як ось ця:

ПОСЕРЕД МОРЯ

О води моря, ви безкраї,
До вас шукати йду спокій
Там, де літають чайок зграї,
Де родить силу буревій.
Там, де уранці сонце сходить,
Озолотивши гребні хвиль,
Де ніч самотньо тихо бродить
На крилах неба сотні миль.
Там, де одні зірки видніють
Серед небесної блакиті

І в сяйві місячним блідніють
Безчислі їхні срібні ниті.
Де скеля мчить посеред моря
Вершиною сягнуть небес,
Де чоловік не знає горя,
Чолом не б'є у брудний лес.
На ній хотів би я стояти,
Бо там безлюддя, чар-стихія,
Від серця пісню заспівати
Про волю й безсмертного Кия!

Цим віршем привітав Микола Вірний першу річницю закінчення Другої світової війни.

* * *

Одним із популярніших письменників, крім згаданих, був у Ріміні хорунжий Любомир Рихтицький-Любомирський-Елерсон.

З цим автором, що строчив рядки, як з кулемета, зустрівся однієї днини взимку в Ріміні, з початком січня 1947 р. Сидів я в шатрі головного редактора «Батьківщини» хорунжого Семена Федюка. Був мороз. Але в африканських шатрах, які подарували англійці та в яких ми жили, коли приробити грубку, то було досить терпимо.

Аж ось входить хорунжий Любомир Рихтицький — високий, стрункий, гарний. На ньому дві шинелі. Одна офіцерська, його, а на ній кавалерійська. Де він її знайшов, так і не запитався. Зайшов, кинув «здоров» приятелеві та сразу й почав:

— Скажи ти, на милість Божу. Я пишу «томи», а ти помістив на одну сторінку новелку «Виною паранджа» якогось Миколи Вірного, яка перекреслила всі мої місячні зусилля. Хто він такий?

Хорунжий Семен Федюк усміхнувся і показав на мене.

— А ось, познайомся.

Встав я назустріч. А Любомир Рихтицький дивиться на мене згори.

— Такі молоді і звідки ви з такою переконливістю пишете про узбеків?

— У мене був друг, у німецькому полоні, узбек, який багато чого з життя своєї країни розповів, — сказав і усміхаюся, бо ж він віком не старший від мене.

— Ви вже побували в німецькому полоні? Коли ви встигли?

— В травні 1942-го під час визволення Харкова. Тоді дістав контуження, поранення і попав у полон.

— Чекайте, чекайте, чи це не ви вели одного разу дивізію на спільну Службу Божу, в попередньому таборі «5-ц»?

— Перший і останній раз..! — зі щирою усмішкою відповів я.

— Такі молоді... — вдивляючись в мої очі, промовив мій новий знайомий.

— Він — один із тих, що успішно закінчив перший і перейшов на другий курс медичного інституту, але опинився у школі, Любомире, середнього комскладу, — додав серйозно Семен Федюк. — Він у твоїй праці, Любомире, особливо, коли пишеш про Советський Союз, може допомогти.

Той прийняв раду.

Хорунжий Любомир Рихтицький-Любомирський був одним із найпрацьовитіших у таборі. В Ріміні вийшла збірка новел — «Сон літньої ночі». Він був з тієї когорти, які стають бойовими офіцерами не випадково і яким в інших обставинах судилось би бути генералами.

* * *

Другом моїм був Віталій Бендер-Дончак (Бенд'Е), великої популярності молодий письменник, колишній сержант-гранатометник, який пішки дійшов від Сталінграда аж до Чехословаччини, де попав у полон. Друкувався в щоденнику «Життя в таборі». Писав короткі оповідання з еротичними натяками. Видав у таборі цікаву

повість «Шляхами пімсти», збірку оповідань «Минулі дні» та сенсаційну повість «Марко Бурджа».

Писав Віталій Бендер цікаво, і побратими залюбки кожного дня чекали на нове число щоденника, щоб прочитати або послухати, як хтось у шатрі вголос прочитає продовження повісті...

* * *

Незважаючи на вік, здається, в таборі ніхто не міг перевершити виробничу спритність, у кількісному й якісному вигляді, найстаршого віком з-поміж нас «діда пасічника» з літературним псевдонімом «Запорожець» та справжнім ім'ям і прізвищем — Олексій Девлад. Одна з його більших праць у Ріміні — «Обличчя сіл».

Він був, мабуть-таки, найстарший віком у таборі. Народився в 1885 р. у родині дніпровських лоцманів на Катеринославщині.

Співпрацював із щоденником «Життя в таборі». Писав статті, оповідання на тему Дніпрових порогів та життя лоцманів. У цьому він був, мабуть, один із лоцманських могікан!

* * *

Це — небагато про рімінівських письменників, але досить, щоб зацікавити дослідників. Саме їх очікують усі ділянки життя табору військовополонених — старшин, підстаршин і стрільців у різних таборах Італії, особливо в таборах біля Беллярії («5-ц») та на околиці Ріміні, на березі Адріатичного моря.

Травень-липень 2000